

A KÖZÉPKORI EREDETŰ MAGYAR EROTIKUS NÉPMESÉK KÉT NYELVEN BESZÉLNEK

BURÁNY BÉLA

A századvégen és a XX. század legelején Vikár Bélák már tudták és magyarázták is, hogy a magyar népdalszövegekben a bevezető kép nem „a festőiség szempontjából” érdekes, hanem egy roppant gazdag jelképrendszer külön nyelvén szólal meg, szerves része a szövegnek, olyannyira, hogy a költői képek jelentésének ismerete nélkül a szöveg nagyon sokszor a szó igazi értelmében érthetetlen vagy csak félig érthető. Nagyon sok szimbólum magyarázatát megtalálták a közreadott népdalszöveg-gyűjtemények jegyzeteiben, s ezek hibátlanul funkcionáló kulcsokat szolgáltatnak a jelképrendszer megértéséhez, nemcsak az éppen közölt versszakok, hanem a többi népdalszöveg vonatkozásában is. Ennek ellenére a tudomány hivatalosan felszentelt képviselői, úgy tűnik, még csak meg sem kísérelték, hogy az „új”, nem az ő kabinetjükben született felismeréseket rendszerben alkalmazzák, s így ellenőrizték helytállóságát, s ítéleteiket az intézményes magatartásra jellemző, „tesztik-nem tetszik” alapon hozták. Erre világítanak rá Vargha Gyula szavai is: „A gyűjtő, a mint erre a címlap is utal, a kötetet maga rendezte sajtó alá s maga látta el jegyzetekkel. A jegyzetekben nem szorítkozik az előforduló változatok megjelölésére (sic!), többé-kevésbé részletes magyarázatokkal is szolgál, sőt, nem egyszer az egyes darabok részletes elemzésébe bocsátkozik. Különös előszeretettel szokta a dalokban előforduló képeknek jelképi magyarázatát adni. E magyarázatok tisztán Vikár Béla úr egyéni felfogását tolmácsolják a nélkül, hogy azokért akár Kisfaludy-Társaság, akár alulírott, mint e gyűjtemény szerkesztője, felelősséget vállalna. Sőt, részemről sokszor a jelképes értelmet erőszakolt belemagyarázásnak tartom” – írta 1905-ben „A Kisfaludy-Társaság Megbízásából” a könyv szerkesztője, Vargha Gyula Vikár Béla *Somogy megye Népköltése* című kötetének előszavában.

Ez az elzárkózás hasonló megfogalmazásban szinte a nyolcvanas évekig jelen volt a néprajztudományban, amíg e kérdéstről szóló tudományos publikációk tömege átfogó, meggyőző dokumentációt nem szolgáltatott az addig

kételkedőknek, akik argumentáció híján kénytelenek voltak lezárni az erről folyó vitát.

Ez a szinte majd százéves, bosszantó, „hivatalos” konzervativizmus sok gyökérből táplálkozott. Többek között valamiféle tudományosságféltésből is, vagy csak amögé bújva. Pedig a felfedezésnek számító új ismeretek az esetek túlnyomó többségében nem szoktak az „általánosan elfogadott tudományos eredmények” egyenes ági folytatásai lenni. Gyakrabban azok oldalági hajtásaként izmosodnak új igazsággá.

Írásom ismert történelmi és néprajzi adatok segítségével arra szeretne rámutatni, hogy ez a szimbolika, időben néha szédületes mélységekig nyúlva, a vajdasági magyar erotikus népmesékben is érvényesül. Természetesen itt a „vajdasági” csak gyűjtési helyet jelent. De a mondatból és a címből az „erotikus” szót is kihagyhattuk volna, s ha jól meggondoljuk, talán még a „magyart” is. Ugyanis: „Természetéből adódóan a mese erotikus. Legtöbbje féltéssel, nőrablással, férjgyilkossággal megterhelt szerelmi háromszögtörténet, a tündérmesék kivétel nélkül azok. Telis-teli vannak nyílt és burkolt erotikus célzásokkal, végkifejletük, a »boldog vér« a beteljesüléssel jelent egyet. A mese eredetileg felnőtt hallgatókhoz szólt...” „... a mese erotikája gyakran eufemizált, szimbolikus, és e jelképrendszerbe sem a mesélő, sem a hallgatóság nincs teljesen beavatva. (Elkerüli a tizenhat éven aluliak részére szánt változatok feldolgozóinak cenzori figyelmét is.) ... A mesék erotikája világnézeti, mondhatnók: pánsexuális” – írja Jankovics Marcell 1987-ben.¹

Úgy tűnik azonban, hogy még ma sem lehet valami gyakori az a meghökentető gyűjtői élmény, amiben 1988 telén gyűjtőútamom részem volt, hogy A királylányok jegyei című mese halastavas zárómotívuma után a mesélő cinkos kacsintással megkérdezte: „Érti, ugye, mit akart mondani a királyné? ...”

A Vajdaságban lejegyzett erotikus magyar népmesék felszínes összevetések alapján is egy közös, európai kultúrkinccs részének látszanak. Kelet, nyugat, észak és dél felé való elterjedési határainak körvonalazása és magyar specifikumainak feltárása még várat magára, további nemzetközi kutatásokat és tanulmányokat igényel. S most következék három népmese és azok értelmezési kísérlete!

Első mese

A LEGVESZÉLYESEBB SZÉRSZÁM²

Vót egy híd. Azon a hídon nem mert senki átmenni. Ott át az ördög strázsát.
Asz mondja egy embër a másíknak:

¹ Jankovics Marcell: Erös és Eróé. Kasztrációs komplexus a tündérmesékben. In: Hoppál-Szepesi: *Erös a folklórban*. Erotikus jelképek a népművészetben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987
² In: Burány Béla: *Szomjas a vakló*. 66 vajdasági magyar erotikus népmese. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984

– Hé! Gyerünk mink a hídra! Az anyja szentsígit az ördögnek, maj mink kibaszunk vele!
No, hároman összeátak, mēntek a hídra. Éccé gyün az ördög.
De egy embēr vitt budákat, a másik még baltát, a harmadik még nem vitt semmit. Kérdezi az ördög:

– Mit hoztá tē?

– Budákat!

– Nem félek tülle! Hát tē mit hoztá?

– Ęn hoztam baltát!

– Attú se félek. Hát tē mit hoztá? – kérdezi a harmadikat.

– Ęn hoztam a faszomat!

Megijedt az ördög oszt ēkezdeēt szalanni. Szalad az ördög, szalad, oszt szembegyün vele egy nyócvanéves öregasszony. Kérdi az ördög:

– Ugye, öreganyó! Tudja-ē maga, hogy mi az a fasz? Milyen szerszám az?

– Tudom, fiam, tudom! Az – aszongya – egy nagyon veszélyēs szerszám! Ęnrajtam má hatvan évvē ezelőtt csinát szúrásat, és az a szúrás soha nem nyól bé! Mindig mégmarad...

Akkó még jobban ekezdeēt az ördög szalanni...

Birinyi Andrásné Német Annus
(1910)

Satrinca (Szerémség), 1978

Jelek és jelképek

„Vót egy híd. Azon a hídon nem mert sēnki átmenni. Ott át az ördög strázsát.”

„A földi vizek ősidők óta női elemnek számítanak, s a vízentúli vagy vízparti világ egyaránt jelölheti a túlvilágot és a női genitáliákat.” (Bernáth Béla, 1984)

„A kút a három mesgye találkozásánál, a nő kútja, ott ahol a három mesgye kirajzolódik (hármás határnak is hívják a népdalaink.” (Bernáth Béla, 1986)

„Az átkelőhely, mind az uráli (rege-) mind a mesei variánsokban lehet vízi út, gázló maga is, vagy pedig az átjáró mögött található a hős úti célja, kút vagy tó formájában, mely az Élet és Halál vizét tartalmazza.” „... s a mesebéli átjárókon való közlekedés nemzés, illetve születés értelmű.” „... a vermet álcázó rőzsaszálak, a folyón ívelő híd pallói... illetve a pubes között van formai (szerkezeti) hasonlóság.” (Jankovics Marcell, 1987)

„Talán idetartozik, hogy Emese méhéből (és) Kőrosztanyja ágyékából is nagy folyó ömlik ki.” (Bernáth Béla, 1986)

„... isteni csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben lévő anyjának álmában isteni látomás jelent meg héja-forma madár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.” (Anonymus, XIII. századi kézirat. Pais Dezső fordítása. Dümmerth Dezső, 1986)

A kút, a folyó, az árok, a víz, amelyen gázló vezet át, halastó, békástó, amelynek „jaj de sáros a partja”, amelynek „sokat ittam én a vízből”, vagy

amelyen „által mennék”, méghozzá „ladikon”, igen gyakran nem veszélytelenül, vagy az a kút, amelyikből a vakló szokta szomját oltani, mind a mesékben, mind a népdalokban sok száz szöveg egybehangzó vallomása szerint egyértelműen szexuális jelképek. A folyó, a tó azonban gyakran nemcsak szexuális, hanem genitális jelkép is. A mesebeli folyók ebben az értelemben a belső női nemi szervekből erednek, mint Emese álmában, akinek „méhéből egy sebes patak indult meg, de nem saját földjén sokasodott meg” a Budai Képes Krónika XIV. századi szövege szerint.³ Egy ilyen folyón, patakon, árkon át vezető hidat vett birtokába az ördög, minden rossz, átok, rontás (kór) megszemélyesítője.

„De egy embər vitt budákot, a másik mēg baltát, a harmadik mēg nem vitt sēmmit.”

„Kezdjük vizsgálatunkat a kiskőrösi (avar kori) kislány sírjában talált hatalmas vasbaltával, melyet sírjában élével az ég felé tettek melléje.” („Kiskőrös-vágóhídi dűlő, VIII/A sír. Az 5–7 éves fejedelmi kislány sírjában, a gyermek feje mellett baloldalt egy hatalmas vasbaltát találtak, amelynek éle az ég felé nézett.”)

„Töméntelen és világszerte elterjedt babonából ismerjük a baltának vihar ellen, rontó szellemek ellen való használatát...”

„... a vas, kivált az acél igen fontos varázseszköz, véd a rontástól, betegségtől, villámcsapástól, más varázslatoknál meg tilos a vas használata, ez utóbbi arra mutat, hogy e szokások java része kőkori.”

„E. B. Taylor úgy véli, hogy Európában a vas elűzi a tündéreket és más szellemeket, amelyek eredetileg a kőkorszak teremtményei s így az új fémet gyűlöli.”

„A cseremiszeknél – s más helyen is – a csecsemő fejéhez vasat kell tenni, különben az ördög rémítgetné, ám a vastól fél.” (László Gyula, 1990. „Balta a sírban”)

László Gyula nem is annyira a vashoz mint anyaghoz köti a hasonló leletek és ismert babonák, hiedelmek hatását, hisz nemcsak vasat, hanem növényi tövist is használnak a gonoszűző varázslatok. (Ha jön, majd megszúrja, megvágja magát.) „Szúró-vágó szerszámok védték a magatehetetlen csecsemőt vagy a halottat a rontó szellemektől.”

„Teljes biztonsággal kimondhatjuk, hogy az avarok hittek a rontásban, s hittek abban, hogy éles, szúró eszközökkel távol lehet tartani a gonoszt.” (László Gyula, 1990)

Az ördög ellen vitt balta, sőt, a még nagyobb és kétélű budák mind a két fel fogás szerint ördögűző szerepű, s a mesebeli három közül ketten a vasnak, baltának, budáknak ezt a szerepét próbálták beváltani. Nem jött be.

³ Ld. Jung Károly: Folkloradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In: Hoppál-Szepesi: *A szerelem kertjében*. Erotikus jelképek a művészetben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

„– *Hát tē mit hoztá? – kérdezi a harmadikat.*

– *Ēn hoztam a faszomat!*”

„A nemi szervek vagy jelképeik kimutatása apotropikus cselekedet, mivel a boszorkányokat, a termékenység ősellenségeit éppen a termékenység erejével lehet elűzni. Varázscselekmény természetesen a coitus is...” (Bernáth Béla, 1986)

„A nemi szervek kimutatása, vagy csak említése is elűzi a »rosszat«.” (Bernáth Béla, 1984)

„A Kolozs megyei Magyarszentpál Árpád-kori templomromjaiból.”

„A kőfaragó a pillér fejére meztelen nőszemélyt faragott, amint mélyen lehajolva balkarjára támaszkodik s a nézők felé fordított hatalmas tomporát jobb kezével még szét is húzva mutatja.” (László Gyula, 1977)

„Külön örömet jelentett számomra, hogy újra olvashattam Kinnamosznak, a szemtanúnak a szövegét, a zimonyi magyar varázsló asszonyról. Ő a bástyafokra állva, szoknyáját nyakába véve, szemérmetlen felét mutogatta a bizánciaknak, varázsszavakat mormolván, hogy erejüket megtörje. Pontosan ugyanazzal a varázselhárító mozdulattal nézett a hívőkre a Magyarszentpál (Kolozsvár mellett) kicsi falusi templomában egy román kori pillérfő testszínűre festett ocsmány nőszemélye. Míg a zimonyi asszony a szorongatott városbelieket akarta megvédeni, a magyarszentpáli az oltáriszentséget védte a rontó tekintetektől, boszorkányoktól.” (László Gyula, 1990, „Bizánc és a magyarok”)

A szentpáli Árpád-kori falusi templomrom pillérfőjének rongáltsági foka bizonyítja, nyilván már nagyon régen romos. Pillérfőjének szájhagyományos emlékét azonban még az 1970-es évek végén is élőn őrizte (s bízom, ma is őrizi) egy szólás, amit akkor éppen a bácskai Tótfaluból a bánáti Monostorra férjhez ment Mészáros Józsefné Kriska Ilona mondott 41 évesen (1979-ben) a nagy ebéd után ülve maradó rokon lányoknak, asszonyoknak: „Csak ütök itt, mint a szentpáli szajhák, az edények még mind mosatlanok, még a ... stb. stb.” És mintha csak azért, hogy tíz év múlva, amikor e szólás értelme másképp is felmerül, ne sok kétség essék, hogy e szólásnak ezer évnél is régebbi a „történelmi háttere”, nevetésünkre ugyancsak nevetve, tovább tetteve a mérgezt, hozzáfűzte: „Mind csak a picsáját meresztgeti itt, amott még a ... stb. stb.”

Az utóbbi szólás ma is általánosan elterjedtnek mondható az alkalmasint semmit sem csináló „nőszemélyekre” vonatkoztatva Zentán és vidékén, a Tisza mindkét oldalán.

A szobor, illetve pillérfő, melyen a „meztelen nőszemély” hatalmas tomporát széthúzva „meresztgeti” a templomi seregbe – a vallásos szemérmesség kétszeres megvilágításban! – nyilván több száz éve már sikerrel látta el feladatát, magára vonzva a templomot látogató hívők szemét. (Más, kelta, ír és egyéb faragványokon, szobrokon egy-egy ilyen „nőszemély” nem is annyira a tomporát, mint inkább a természetesenél jóval nagyobbra, szinte hatalmasra ábrázolt

nemi szervét mereszti a szemlélőre, két kézzel szétfelé húzva azt.) (Jung Károly, 1987)

Az alliterációs szólás értelmét akkor, a magyarszentpáli pillérfő létezéséről mit sem tudva, a hamburgbeli San Pauli városnegyed „Eros-center”-jében a kirakatokban, ablakokban és egyebütt várakozó „nőszemélyek”-hez kötöttem, tűnődve a hatalmas távolságokon, térben, időben és egyebekben. A Kolozsvár melletti falu s az észak-bánáti Monostor falusi társadalmának térbeli távolsága azonban egy tenyéren fekvő volt 1920-ig. (Dédszüleim például olykor Zentáról Temesvárra mentek sóért.) S ahhoz, hogy időben milyen mélyre nyúlhat vissza egy-egy szájhagyománybeli váratlan felvillantott kincstörödédek, lám, épp a monostori faluvégen, sok ilyen adat birtokában hozzászokhattam volna már.

A szentpáli pillérfő emléke tehát szólásban is él a Felső-Bánságban, s hiszszük, hogy a gonoszúzó, pogány kori rítus-aktivitás emléke ott él a ma már inkább passzivitást jelző, elmarasztaló másik két szóban.

Az ördögűző, gonoszúzó, rontásűző (gyógyító) céllal „bevetett” nemi szerv (említése is!) nagyobb sikerrel járt tehát a mesében, mint a vas vagy más fém, vagy akár mint az éles, támadó szerszámok felsorakoztatása.

A mese zárómotívuma a nyolcvanéves öregasszonnyal (bár a „másik világ”-hoz vezető utat, nyílást rendszerint öregasszonyok, vak, béna öregemberek vagy különböző állatok őrzik) minden valószínűség szerint olyan része a mesének, mint a népdalszövegeknek a háromsoros képes beszéd után a zárósor. Gyakorlatilag helyreteszi a mondanivalót, megmagyarázza a képpel kifejezett helyzetet, szinte záradékként fűzve hozzá a háromsoros képhez.

Második mese

MÉ PIROS A GÓLYA CSŐRE?⁴

Mikor az Úr megteremtötte az első emberpárt, először természetesen az állatvilágot, utánna az embereket, és eléggé fáradt vót már. Az Ádámot egyedül teremtötte, az föllebbézt az Úrnál, hát tényleg baj van, megcsínálta az Évát is. Eléggé feledékenyen. Az állatok körülötte hancúroznak, szerelmesködnek, az Ádám is próbálkozik – de az Éván nem vót nyílás.

Újra a Nagytalpút vészi elő az Ádám, az a homlokára csap:

– Ténleg!

Az Éva heverködött ott a napon, a vízparton, a gólya állt legközelebb hozzá, azt kérte még, hogy a hosszú csőrivel csípjon már egy nyílást rajta!

A gólya ki is csípte. Vérés lett a csőre.

Az állatok összecsődültek, nézőgetik, mi történt szegény Évával, vérzik!

A legkiváncsibb egy kis majom. Ott helytelenkodik...

Az Éva, mint minden szégyénlős nő, hogy nē lássák má kellemetlen ügyeit, kapja a kis majmot, az ölibe vöszi, az ott fészkelődik, helyezkődik. A vér alvad.

⁴ In: Burány Béla: *Piros a tromf*. 77 vajdasági magyar erotikus népmese. Antikva Kiadásszervező Iroda, Budapest, 1988

Aztán a kis majom megunja, fölugrik, a szőr odatapad a seggirül az Évához, neki még csupa vérpiros lett a picsája.

Ez is olyan maradt tovább, örökre.

Az Éva nézéleti magát, hogy néz most ki?!

Gyorsan bűugrik az Eufrátészba, hogy lémossa ezt a kismajomszört magáról.

Közbe arra úszik egy kis heringraj, oszt az éggyik kis hering eltéved, bűszik a friss alagútba.

Hát, azt má értsük, hogy mé piros a gólya csőre. Miért kopasz és piros a majomnak a segge, hogy hunnan szőrös a pina, csak azt nem tudtuk még mindég megállapítani, hogy most a hering pinaszagú vagy a pina lett heringszagú, de bűdös mind a kettő.

Krisztin Dezső (1982, Adorján)
Kanizsa, 1988

Jelek és jelképek

„... megcsinátá az Évát is. Eléggé feledékönyven. . . Az állatok körülötte hancúroznak, szerelmeskődnek, az Ádám próbálkozik, de az Éván nem vót nyílás.”

Nem tartozik az általános biológiai ismeretek közé: az állatoknak nincs hímenjük, szűzhártyájuk, illetve ami van, az erősen rudimentális. Ezt „feledékönyködte” el az Úr Éva esetében.

„Az Éva heverködzött ott a napon, a vízparton, a gólya állt legközelebb hozzá, azt kérte még, hogy a hosszú csőrivel csípjon már egy nyílást rajta!

A gólya ki is csípte. Vérös lett a csőre.”

Sok példa támasztja alá „... azt a föltevést, mely szerint a »ius primae noctis« szokását eredetileg bajelhárító célzattal gyakorolták. A »besegítést« az erős, a hatalmas vállalta a gyenge halandó helyett. Hérodotosz a tanú erre, aki szerint a babiloni szűzeknek, mielőtt férjhez mentek, egy idegennek kellett felajánlkozniuk. Nyilván azzal a »hátsó« szándékkal, hogy az idegenért nem kár.” (Jankovics Marcell, 1987)

Ez a feltevés igazoltnak látszik a délszláv lakodalmi szokásokban is (crnogorski kum), ott húzódik a magyar „násznagy”, a koma szerepe mögött, s nem egy erotikus népmese néven nevezve tálalja megértésre (Csak mutatom; A tanulatlan juhászlegény; Mátkaik fúratás).⁵

„Duna vize, Tisza vize, mind a két széjje sárga, /Közepébe, közepébe egy kis madár leszálla./ Két szárnyával veri széjjel a vizet, /Most tudtam meg, egész világosan/, Hogy a babám nem szeret. A kis madár ugyanis, amelyik a fa tetejére szállt, most a víz közepén veri a vizet. Vizet verni = közösülni, a madár két szárnya a két here.” (Bernáth Béla, 1986)

A hosszú nyakú, hosszú csőrű madarak szexuális szimbólum szerepe a népdalokban, népmesékben, szólásokban általánosan ismert. A kisbát napjainkban is a „gólya hozza”, méghozzá úgy, hogy „bedobja a kéményen”. „Altáji

⁵ Burány Béla: *Szomjas a vaskló*, 1984 és Burány Béla: *Piros a tromf*, 1988

teremtésmonda szerint a varjú (gyakori kultúrhérosz) lelkeket kér és hoz az emberbe Kudaj istentől. A lelkek kiesnek a varjú csőréből, és túlevelű fákra hullanak. E fa a világfa, vagy termőfa, ahonnan az új szülöttek származnak.” (Bernáth Béla, 1986) Tehát a gólya meg sok más hosszú csőrű vagy kemény csőrű madár („Gém-daru, gém-daru, gém-daru, gém, / Én vagyok, én vagyok, én vagyok, én...” „Csípjon meg a kánya!” „Csípjon meg a csóka!” Alighanem ebben a jelentésben értendő a „jómadár” is) a fallosz jelképe. Ádámnak tehát a „gólya” tette meg, szívességéből, de isteni parancsra (!), hogy „a hosszú csőrével csípjon már egy nyílást” Éván. Csoda-e, hogy „vérés lett a csőre”?

A majom az ókereszténységben a rossz szellem, az ördög egyik megszemélyesítője.⁶ Hetrefüles „krampusz”-ként hosszú farkával jelen volt a Dél-Tisza-vidék disznótoros alakoskodó játékaiban még a közelmúltban is (1970-es évek). Hogy Éva épp egy kismajmot vett az ölébe, s ebből az lett, hogy „a szőr odatapadt a seggiről az Évához, neki még csupa vérpiros lett a picsája”, ez nemcsak felszínes, szörmeminőséget játékosan jelző példálózás, hanem rop-pant sikerült, pajzán utalás a rossz szellem (annak is a hátsó fele, amit jobbára már állatalakban a boszorkányok szoktak csókolni a boszorkányok éjszakáján) s a női nemi szerv kapcsolatára, s a női nemi szerv „ilyen” ördögös hatalommal bíró, „férfimegrontó” szerepére is. Egyébként Évát a Biblia édenében is az ördög csábította el, térítette rossz útra, egy másik – almaszimbólumos – erotikus mesében.

A folyók, tavak, árkok, vizek szerepéről szóltunk már az első mese jegyzetében is.

„Az árok, amelyben hó van, közismerten vagina, abban van a megjelenített hideg a népdalszövegekben.”

„Egy votják énekben a tó jegét törik fel: »megtoppantva feltörtem a tó jegét, a vendéglányokat megcsókolva bocsátottam el«. A megcsókolás nyilvánvaló eufemizmus, a »tó«, mint a Duna, Tisza, tenger, a női genitáliákban található. Vö.: »Mi lösz ennek a lánynak a jussa? – Két hold föld, aki a бүдös tóra megy véggel«. »Semmi más, csak az alfele.« (Bernáth Béla, 1984)

„A hal köztudottan szexuális jelkép.” (Jankovics Marcell, 1987)

Az egy pontból kiinduló, majd egymást metsző két körív, végükön záróvonal nélküli fark jelöléssel, egy hosszanti osztóvonalal a női nemi szervekre emlékeztető rajzolatú. Az osztóvonal azonban nem hosszanti, hanem halfejet ábrázoló... A halak rajzolata általában vízszintes...

E teremtésmonda másik, csak a csattanójában azonos változatában nem „hering”-ről, csak „hal”-ról esik említés. Az Úr az alvó Éva lába közül veszi le az Ádáméhoz hasonló sárcomót, s azt „lapingatja” egy darabig, majd belevágja a vízbe. Ebből lettek a halak. „De azóta nem tudni, hogy a hal бүдös picsa-

⁶ Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest, 1990

szagú-e, vagy a picca a büdös halszagú.” Újvidéken hallott, ez utóbbihoz hasonló szerb változat: „Da li riba smrdi na pičku ili pička smrdi na ribu.”

Mindhárom változat „büdös” jelzője nem véletlen, és nem szimplán pejoratív, becsmérlő megjegyzés, sőt, fontos része a mesének. A „büdös” a romlottság jellemzője.

Minden jel szerint tehát, a mese csattanója „történelmi áttekintés után” azt az „örök kérdést” taglalja, amelyet középiskolás korában vagy annak megfelelő szinten minden generáció megtárgyal. Azt ugyanis, hogy kik a „romlottabak”, a nők vagy a férfiak. Teljesen megfélemezve arról, hogy egy „romlottság”-hoz vezető cselekményhez általában egy férfi és egy nő egyidőben szükteljesítik. – Ebben az értelemben a mese csattanója már szinte nem is pejoratív.

Harmadik mese

A KIRÁLYKISASSZONYOK JEGYEI⁷

Eccé vót, hun nem vót, nagyon régén vót má, vót egy asszony.

Férje meghalt. Szegény vót. Vót neki egy fia.

Hát ú dógoztatott ére is, ára is, mosott, zuraságná...

De valahogy a fija oan nagyon kanos kis gyerek vót mán kicsi korában is, oszhat jó van, az anyja még annyira nem is vette észre, hanemhát a környékbeli lányok! Amiket elérte, bizon az girincre fordította oszt – elabriktóta.

Majd égyyik alkalommá, má telt-mútak az évek, aszongya neki az anyja (mer abba zidóbe szokva vót, hogy hát):

– Ménj fiam, országot látni! Még hát munkát tanáni magadnak!

Ez körülbelü, a kettő égyfurma vót.

No, el is indút a szegény embér gyeréke, má mint szegín legíny, mén, méndégél, hát má égy valahány országon körösztü mēnt, éccé hallja az égyyik embértü ahogy beszégetnek:

– Hát – aszongya –, itt van a királynak a három lánya! De mán annyi kérő vót, hogy ... mán nagyon sok! Osz ki van adva, hogy aki kitanájja a három királylánnak a titkát, mégoldja, hozzá adja feleségü amiket válassza!

– Hát milyen titok lehet?

– Milyen titok lehet!...

Sénki sē tudta.

No erre, ha mán nem tudja sénki sē, ű sē, nem is tolakszik, hát má sokkā okosabbak nála, vótak kérőbe, dehát sénki sē tudta mégoldani a titkot.

No, észí fene!

Odaér ahogy mégy, meglássa királyi várat, – nagyon szép vót!

Szép tó, part, erdő –, hát má ű itt megfürdik osz lē is fekszik égy fa alá!

Ahogy léfeküdt a fa alá, éccé arra létít figyelmes, hogy valaki fürdik.

– Ez még ki lehet?

Hát mikó meglássa, égy nagyon szép lány!

– Hú-ű!

⁷ Burány Béla: *A legkisebb királylány kívánsága*. 88 vajdasági magyar erotikus és obszcén népmese. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, nyomdában

Mingyán ugyē, jelzette neki a gatyán körösztt, hogy itt valami van, mikō mēglátta hogy hun van a ruhája.

– Hó! Hát akkó ez könnyű léssz!

Összeszēdte a ruháját, ēgyugta.

Mikō kigyün a lány – nem tudta ű, hogy a királylány!

Odaszalad:

– Hát tē?! – aszongya.

– Hát gyüttem a ruhámé!

De úgy ētakarta a pináját, hogy a gyerek nē lássa.

– Háát! – aszongya... – De hova tēttet?

– Ide tētettem, de nincs itt! – aszongya. – Nem tē vēttet ē?

– Hát én vētettem ē, de addig nem adom oda, még mēg nem hagyod magad baszni!

– Hát mit gondósz tē, hogy én... Tudod tē, hogy én ki vagyok?

– Hát nem tudom. Őgy meztelen lány vagy...

– Én vagyok a király legkissebb lánya.

– Hát akkō – aszongya – mé van a bal mejjedēn ez a csillag?

Aszongya:

– Ű-ű!

Akkō ijedt mēg a királylány! Őtakarta:

– Ezt nem lētt vóna szabad mondani! – aszongya. – Ez az én titkom! Ez anyajegy.

– Hát má mindēggy, anyajegy ide vagy oda, addig a ruhádat vissza nem kapod, még mēg nem hagyod magad baszni!

Gondókozik a királylány: hát inkább, minthogy meztelen mēnjēn bē a várba, még mēg a titkát is mēglássák, hát inkább bassza még ez, oszt odaggya neki, oszt emēn...

No, mikō mēgbaszta, aszongya:

– Adide ruhámat!

– Hát... – aszongya – tudod, odadom én a ruhádat, de csak úgy...

– Nem! Nem! – aszongya. – Még ēccē nem baszó mēg! Én még ēccē ki nem gyüvök, az biztos!

Mámma nem!...

– Nem is – aszongya – tīgēd, hanem küdd el a nēnédet, akkō odadom a ruhádat!

– Hát mán...! Nem küdöm el!...

– Hát ha nem küdōd, nincs ruha!

Gondókozik a lán...

– No jó van, add a ruhámat! Maj hónap kikūdōm!

No, ki is kűdi.

Kimēn a középsō lány, az is oszt fürdik, a koma még má, mintha fürdōtt vóna, lēfekűdt a fa alá, lēsi a középsō királylánt.

Mēgfürdik az is, addig még ű fürdōtt, a szēgīn legīn ēlopta ruháját.

Kigyün, keresi a ruháját, ű odamēn.

– No, tán keresō valamit?

– Nem keresēk sēmmit – aszongya –, csak a ruhámat! – aszongya. – Valaki ēvitte itt, ahogy fürdōttem!

– Hát ez nem nagy problēma! – aszongya.

Avvā kigyün a királylány a vízbű egísszen, de a szēgīny legīny nem mutassa, hogy ű tuggya, hogy amaz kicsoda!

Aszongya:

– Tē tēttet ē a ruhámat?

– Én hát!

– Rōgtōn add ide! – aszongya.

– Hát má mé annám oda? Még odadom én – aszongya –, nagyon szívessen! Még hagyod magad baszni, a ruhát ékapod!

– Háát! Mit gondósz tē?! Tudod, hogy én ki vagyok?

– Hogyan tudnám! – aszongya. – Egy meztelen lány! Még azt is tudom, hogy a jobb mejjedén egy félhold van!

Hú! Mégijedt a királylány! Étakarta! Elárúta titkát!

No mindéggy!

– Adide a ruhámat! – aszongya. – Én a királynak a lánya vagyok! Ha mégmondalak apámnak, biztosan fölakasztanak!

– Nem bárnom én – aszongya –, akkó emész haza meztelen, még még a titkodat is meglássák!

Hát mit vót nem, mit vót tēnni – azt is jó megbaszta.

No de mégmonta neki, hogy:

– Odadom! – Má mikó évégezték, ugyanúgy, mint az elsőné: – Odadom, de csak azzá a kikötésé, hogy most a legöregebbet is kiküőd! Hónap!

Hát má ű így... Hát má ezt nē!... Hát má... így még amúgy...

– Má mindéggy, itt – aszongya – nem alkudozunk, ez így van. Ha kő, kapod a ruhád!

No, hát má most meztelen nem mén, mē hát úgysis nem birja úgy takarni, pináját is fogni, még az anyajegyét is, hogy ē nē árújja, nem lehet! Még má most megbaszva is mégvan, mé nē?

Mégigérte.

No, harmannap gyün a legöregebb királylány.

Hát ez má egy kicsit rafináltabb vót, nem oda tette a ruháját ahoza emezék. Hanem évitte árēbb. De a szēgin legin az má figyelte, hogy hova teszi a gūnyáját.

No, mikó belemén a vízbe, fürdik az is, odalopodzkodott, oszt évitte a ruháját.

Mikó gyün ki, keresi a ruháját – nincs.

Nézelődik – nem lát sēnkit.

Eccé csak megjelēnik a szēginy leginy.

– Hát tē mit keresó itt?!

Oszt gyorsan étakarta a seggit, má a pináját, hogy nē lássák, má nē lássa a szēgin legin.

– Hát – aszongya –, éppen erre jártam!

– Hát nem láttad a ruhámat?

– Dehogynem! Itt van énnálam!

– Add ide gyorsan!

– Má mé annám oda?

– Tudod tē, hogy én ki vagyok?

– Tudom hát! Egy meztelen lány! Oszt addig oda nem adom, még még nem hagyod magad baszni!

– Aaazt nem lehet! Én a királynak a lánya vagyok. Ezt ha én mégmondom apámnak, biztos ka-roba húzat!

– Nem bánom én – aszongya –, ha karóba húzat is, addig ruha nincs!

No, hát mit vót tēnni a királylának, mit nem, odatta a seggit.

Ez jó megbaszta!

Mikó oszt megvót, aszongya:

– Nomosmá itt van a ruhád! Húú! – aszongya. – De szép nap van a hasadon!

Hű! Akkó ijedt még a királylán! Odakapott, hogy nem elég, hogy megbaszta, henem meglátta még az anyajegyit is!

No, mindéggy, má most megvót...

Gyorsan oszt fölötözött, bēmēnt a várba.

No, maj negyedik napon, hát ű jelēnkēzik.

Mer mindēnnap vót, hogy „Aki mégfejt a három királylának a titkát, az mēhet kérőnek! Azt kapja ē, amiknek mégfejt a titkát!”

Bémén, nem akarták bēengenni, de oszt ki vót izéve, hogy mindēnkit bē kő engenni, lēgyēn az szēgīn vagy gazdag, nem számít, csak ki kő hogy tanájja! De ha nem tanájja ki, azt rögtön léfejezik!

Hát nagy vót a rizikó!

Mikő bēmén, szónak a királynak, hogy van itt ēgy ilyen mēg ilyen szēgīn legīn, aszmonta, hogy ű tuggya a királylányoknak a titkukat.

– No, vezesséték bē!

Míngyá oszt ugyē a királyné is bē, mēg a király, a királylányok is, mēg az udvarhölgyek, mēg mit tudom én, akik ott bēnt vótak, körülájják a trónt.

Bémén:

– Aggyon Isten jó napot!

– Nēkéd is fiam!

– No, mesédd ē, hogy mé gyütté!

– Hát én azē gyüttem, hogy mēg szeretném kérni a lányának a kezit!

– Hát mellikét?

– Hát – aszongya – a... amiknek a...

– Várjál! – aszongya.

Hogy nēhogy véletlenű kimongya, hogy „amiknek a bal mejjin van a csillag”, mer akkő mindēnki mēgtuggya a titkot! Mer mindēnki előtt titok vót! Osz ha férhő is mén, maraggyon titok!

– Hát – aszongya –, a legkissebbiket!

– Hát... vóna-ē kedved hozzámēnni?

Gondókozik a királylány, hogy hát ű mēg úgy mēgbaszva nem vót sosē (mer hát még nem is vót), hát valahogy teccēt vóna is nēki! De hát csak szēgīn legīn vót!

Erre az apja aszongya:

– Hát mid van?

– Hát, fōlsīgés királyom, énnēkēm nincsen, csak a bű gatyám, mēg ami benne van!

Őssenéznek ott...

– Hát jó van – aszongya –, mi van a gatyádba?

– Mi vóna? Saját magam, mēg ami hozzávaló!

Osz monta vóna ű még tovább, de a királyné fōtette nēki a kérdést:

– Jó van, fiam! Ha mégmondod, hogy milyen anyajegy van a legkisebb lányomnak a bal mejjin, nēkéd adom a lányomat! Mēg még kapsz ēgy részt a királtságbū is. De – aszongya – úgy, hogy ez titok! Űgy mondd még!

Hát most micsinájjon a szēgīn legīn. Gondókozott ēgy darabig, hogy valami talpraesēt választ köllene mondani, hogy mégis nē tudógyon ki a titok, aszongya hogy:

– Tudom én mind a háromét!

– No, mongyad!

Aszongya:

– Jártam, keltem,

Éjjel, nappal,

Holdvilágnál,

Basztam három

Királylánnyal!

Persze, akik ott vótak, nem értették. De a királyné, a király, no mēg a királylányok mēgértették.

Aszongya erre a király:

– Hát jó van! Mēg van felēve! Hát melliket választod?

– Hát – aszongya –, a legkissebbiket! A legfiatalabbikat!

Azēt má külön nem is kérdēzték, mer ű ēgybe ugyē, mēgmonta, hogy kinek milyen jegye van.

Erre oszt úgy körünéznek az udvarhölgyek, mēg akik ott vannak, hogy: „Hát ez valamit mondott!”

De ők úgy értették ám, persze, mer azelőtt ugye a népek csak éccaka basztak! Oszt akkó kapcsótak ők, hogy hát lehet azt nappá is! Ha má ez éjjē-nappā baszott, akkó ők mé nē csinálnák?!

No, ezt a jó tradíciót el is fületék, oszt csináták is!

Nézi a királyné, nézi:

– Jó furmájú gyerek ez a szégín legín...

Eccé aszongya, mégyszóal:

– Mondd csak, fiam! – aszongya. – Át tunnád-ē úszni az én halastavamat?

– Nagyon szívesen, királynóm, csak az a baj, hogy nem szeretém a zavaros vizet! Mer a fölsíges királyom úgy összezavarta a vizet, hogy én má abba nem fürdök meg!

Erre oszt a király énevette magát, még a királyné is:

– Nékéd adom a lányomat! Amiket választod!

Nem, ű csak a legfiatalabbat válassza!

Naagy dárídót csaptak!...

Eccé csak vége létt a lakodalomnak. Meg a mesének is...

Farkas Antal (1931, Csantavér)
Zenta, 1988

Jelek és jelképek

„... *Tudod te, hogy én ki vagyok?*

– *Hát nem tudom. Egy meztelen lány vagy...*”

„A ruhaviselet majd minden részletében jelként értelmezhető – ez a megálapítás P. Bogatyevnek a morvaországi népviseletről írt munkája óta, legalább is a kultúra szemiotikai vizsgálatában elfogadott tétel. Érvényes ez az állítás a kultúrtörténet tágabb keretei között is, gondoljunk a középkor szigorúan meghatározott viselkedési formáira, köztük a pontosan rögzített ruhaviseletre.

Ha tehát a ruházat mint jelrendszer nyelvezetként fogható fel a kultúrákban, úgy a meztelenség a jel hiányát jelenti, a jel nulla fokát, ami a rendszer egészében szintén jelentést hordoz. Vagy még jobban sarkítva a problémát: a ruházat-nyelv szemszögéből nézve a ruhátlanság már nyelvből – az adott jelrendszerből való kilépést jelenti.”

„A keresztény kultúra szimbolikájában jól ismert a meztelenség több típusának megkülönböztetése, köztük a *nuditas virtualis* és a *nudista criminalis* szembeállítás. Az előbbi az erényes meztelenség, a tisztaság és ártatlanság szimbóluma volt, míg az utóbbi éppen az erényes élet ellentéte, a bűnös meztelenség, az érzéki élvezetek és a hiúság fogalmait foglalta magába.” (Hoppál Mihály, 1987)

A „nem a ruha teszi az embert” éppen a formalista, szinte mindenben álszent polgári társadalom sokat használt mondata. A hangsúlytól és a szöveggörnyezettől függően megannyi értelemmel bír.

A mesében a háromszor egymás után viszatérő szándékos ruhaeldugás egyik

mondanivalója éppen társadalmi jellegű, sok tartalommal telített. Az általa megszűnt társadalmi különbség a királylányt s a szegény legényt egyenlővé teszi, olyannyira, hogy ezen még a királylányok szóbeli öngazolása sem segít.

A természetes helyzet, a fürdés kapcsán a lemeztelenülés, illetve a csellel való meztelenségkihasználás, méghozzá zsarolással, a lányok eredeti ártatlanságára és kiszolgáltatottságára egyformán utal. A kiszolgáltatottság fokát a többi jelkép megértése teszi érzékelhetővé.

A csellel való szeplőtlenésgablás hosszú évszázadok elterjedt gyakorlata a nomád kortól napjainkig, az erről szóló történetekben, mesékben erről általában nem elítélően szólnak, a mesélő alapállása inkább a cinkosé. (Itt is a győztes írja a történelmet. A másik fél előadásában másként szól az egész mese. A kiváltó ok megfogalmazása is más formát kap, akár el is hallgatják. Máshol kezdődik a mese.)

„... *mé van a bal mejjedën az a csillag?*

– ... *Még azt is tudom, hogy a jobb mejjedën egy félhold van!*

– ... *De szép nap van a hasadon!*”

Fejlődésük meghatározott fázisában sok nép őshite fűződik az égitestekhez. Ma is jelképek zászlókon, zászlórudak végén vagy tornyok hegyében; népek, népcsoportok szimbólumai. Emberi jellemmeghatározók, tulajdonságjellemzők („változó, mint a holdvilág”, „holdvilágszopogató” stb.), becéző szavak több nép nyelvéen (O, sole mio! Sunce moje! Csillagom! Sőt: Csillacsám!). Nagyon sok mesében élővé varázsolvá művelnek emberi vagy ahhoz hasonló cselekvéseket: megnősül a nap, máskor sárkány falja fel, a lónak hold van a homlokán, ami a gazdájának a legsötétebb éjszakában is világít – a „hit”, az ősi vallás szimbólumát idézve, vagy csak megy, megy, vezérlő csillaga után. Az emberek jó és rossz csillagzat alatt születnek, cselekszenek, a hold babonás gyógyítások idézettje ma is („Új hold, új király!”). „... a Holdat cselekvő, ránk ható szellemi lénynek tudták kezdetben, ki betegséget és egészséget idézhetett elő. Későbbben a szellemből személyesített istent alkottak kihez fordultak betegségeikben.” (Kálmány Lajos, 1887.) „Sőt, magának a »vég«-nek is: túlvilági birodalomnak is különféle fokozatai vannak, hármás, hetes, vagy éppen ennél is rétegeztebb beosztásban.” (Dümmerth Dezső, 1989) A napot, a holdat, a csillagokat, köztük elsőként a Vénuszt a babiloniak istenként tisztelték. De akként tisztelték a szelet is. „A Szél helyét a világfán lakó Hold és Nap mellett a Csillag (Venus), mint azokkal együtt régi planétaistenség foglalta el.”

„Az ugor és altáji istenek és »istenfiak« a planétaistenségek megfelelői. A telet és az altáji sámán égbeutazásánál a Holddal a hatodik, a Nappal a hetedik égi rétegben találkozik.”

„A tataringi csángó népmese égbenyúló fáján a Hold és a Nap a babilóniak s a tatár törzsek felfogásával megegyezően van a hét felső égi rétegek megfelelő helyen elhelyezve.”

„... a Nap az irtysi osztyákoknál is a hetedik égben kel fel, ahol Sänke, a főisten lakik.”

„Amint az erdélyi román s az ausztriai német mesében a planétákat a világon egyénileg is megnevezett, három »asszony« vagy két »öregasszony« képviseli, az orosházi és besenyőtelki népmesében csupán névtelen »öregasszonyok« szerepelnek.”

„A planétaistenek, mint tudjuk, az emberek sorsát már a születés alkalmával előre meghatározó, legfőbb végzéseként tartják nyilván s adják tudtul az embereknek.”

„Az altáji és lebedi tatárok égi lakói között a nőket csak a Napanya... a főisten felesége és az »istenlányok« képviselik.”

„A planétaistenek közül a görög-római asztrológiában csak a Hold és a Vénusz a nő, a többi... férfi.”

„A vogul mítoszokban a »Holdvilág-öreg« ...

... a vasjugáni osztályoknál, a nyugati osztyákoknál, a voguloknál, a salymi osztyákoknál, az altáji tatároknál, a cseremiszeknél Hold-, Nap-, Csillag-, Szél-, Föld-, Vízanya stb. mítoszi alakok megjelölésére szolgáló neveket találunk.”

„Az ilyen összetett istennevekről mondja Karjalainen, hogy ezekben az »atya« és »anya«, hozzáteszem: az »öreg« alapszó, az ugor népek rendes nyelvhasználatában a tisztelet kifejezése.” (Berze Nagy János, 1958)

Az ősmagyar, életet adó istenasszony (Napasszony?) a Boldogasszony, a gyermekek oltalmazója, kereszténységbe mentett emlékét ma is híven őrzi vásári/búcsúi megfogalmazásban egy, a század elején, vagy a múlt század végén tükörre festett, nagyméretű szentkép a „Napbaöltöztetett Boldogasszony”-ról, alkalmasint éppen a lourdes-i Mária képében. Pedig: „A Nagyboldogasszony nevet Máriának nem a nép adta, hanem Szent Gellért” – megfeledezvén arról, hogy – „... a Nagyasszonynak mindvégig szüzen maradt leánya van: a Kisasszony, mi Máriának nincsen.” (Kálmány Lajos, 1885).

A kazár birodalom nagyfejedeleméről, kagánjáról (ebből a birodalomból szakadtak ki a magyarok a honfoglalás előtt), bár zsidó vallású volt, korabeli arab források alapján megtudhatjuk: „Amikor a kagánhelyettes sad kivonul, egy napkoronghoz hasonló tárgyat készítenek eléje, amelyet dob módjára szerelnek fel. Egy lovas viszi, aki előtte halad vele, miközben ő követi, serege pedig mögötte vonul, és ennek a napkorongnak a fényét figyeli.” „A napkorong-tisztelet pedig nem más, mint a tűzimádás lényege, forrása, mely az egész világot éltetőnek hitt, központinak gondolt égitestre irányul. (Dümmerth Dezső, 1989)

A nap, a hold, a csillagok tehát a pogány istenségeink, életet-halált befolyásoló urai voltak. Jeleik kitűzése (bárhová) állásfoglalás, hitvallás, szinte világnézeti hovatarozás, főleg azokban a korokban, amikor ez már nem magától értendő, hanem valami „új” fényében kérdésessé, esetleg problematikusává válik.

Mesébe kerülésük, jegyként, nem véletlen, nem is „szimpatikus díszítőelemek ügyes, ötletes használata”, még akkor sem, ha e jelek némelyike eredeti értelmét veszítve még ma is fellelhető a deszka oromfalakon s ezek felgyorsult pusztítása után vaskapukra szerelt központi korong, félgömb, egyszer, kétszer vagy többször áthúzott kör (óegyiptomi napjelkép) alakjában vagy vaskerítések sugaras, napos rácsozatában annak rég elfelejtett jeléül, hogy a „Napisten szeme őrzi a házat!” A nap kör vagy korong alakjának háromszögesítése ennek a mélyre ágyazott őshitbéli jelnek a keresztényesítése az átállások nehéz esztendeiben. (Néhányféle szentképen vagy oltárdíszben a sugaras háromszög közepén szemet is ábrázoltak, a könnyebb érthetőség kedvéért.)

(Az egészen más kérdés, hogy ez a díszítőelem mért vált szinte általánossá épp a Dél-Alföldön, olyannyira, hogy – valószínűleg a határral elválasztott szélesebb környezet ismeretének hiányában – Szeged-központúnak tartották a jelenséget. Ha T. G. elfogadta volna az ajánlatot az összes napos oromfal lefényképezéséről és keletkezési adatgyűjtéséről a városban az 1970-es években, ma statisztikai dokumentációval lenne bizonyítható, hogy a napos oromfal dísz gyakorisága a túlnyomórészt palóc eredetű Zentán valószínűleg nagyobb, de legalább akkora – volt – mint az „ö”-ző helységeiben. Sőt, ez a dísz végigkísérhető Zentától Becsén keresztül, az újvidék–belgrádi régi műút összes helységeiben, a már téglából épített oromfalakon Temerinen át egészen a Dél-Szerémség-beli Batajnicáig, sok-sok kérdést vetve fel e régi téglaházak építőmestereiről, mai lakóiktól teljesen függetlenül.)

A mesebeli királylányok nap-, hold-, csillagjegyeinek elképzelésekor a mai mesehallgatóban (vagy inkább olvasóban) jellegzetes alakú anyajegyek, esetleg a tetováltság képzete, valószínűsége vetődik fel. Hogy ez így van, a mesélő a koronatanú, ő is úgy kezeli: „Ez anyajegy”. Csakhogy: „A férfiak sírjából származó övek egynéhányán szőlőt csipegető galambpárt látunk – kétségtelenül keresztény jelkép. Ezeket a préselt övvereteket bizánci súlyokkal dolgozó avar vagy itt megtelepedett bizánci ötvösök készítették” – írja László Gyula (1990), s nyilván nem kételkedhetünk a szavaiban. De ha ezek az övveretek avar kori keresztény jelképek, nyilván egy olyan korból, amelyben e jelek hordásának jóval nagyobb jelentősége volt (vagy csak akkora?), mint a nyakban vastag szíjon hordott arasznyi feszületeké, akkor szinte megdöbbenő értelmet kap az 1990 márciusában Becsén a jázovai születésű öreg cigányasszony, Petrovics Piroška ajkáról magnóra rögzített mese részlete Szép Pindorka (Tindorka, Tündörke, Tündérke) Ilonkáról, mely szerint: „A mellibe vót két buzakalász, a hóna alatt két aran kiscalamb és a mejjibű ötték ki a kiscalambok a buza-

szömet. A mejjibe süttött a Hód, a hátába süttött a Nap. Olyan szép vót az a Tündérke Ilonka!

No, viszi ű szegénkém a nagy fazekakat.”⁸

László Gyula szerint az övveretek, övdíszek száma a társadalmi rang mutatói is voltak, bizonyítják a kettős honfoglalás avar kori sírleletei. Az amulettként hordott „jel-vény”-től gazdája természetesen fürdéskor sem vált meg. A „jel”-ek szigorúan titkosak voltak. A titok súlyáról vall az a mondat is a mesében, hogy „Osz ha férhő is mén, maraggyon titok”, s ezért a királyné jelbeszéddel kéri a megfejtést. A nem beavatott jelenlévőket, a megfejtés jelbeszédének hallgatóit sikerült félrevezetni. A jelbeszéd általuk felfogott értelme, „hogy hát lehet azt nappa is”, azaz nemcsak éjjel, valószínűleg szintén nem egyértelmű részlet. Ilyen őshitbéli vagy bármilyen más gyökérből táplálkozó szokás magyarázatához eddigi ismereteink alapján nincs elég támpontunk.

A zárómotívum „másik” értelme a csantavéri eredetű mesélő előtt is világos volt, méghozzá nem írott forrásból szerzett ismeretanyag alapján, a XX. század utolsó előtti évtizedében Zentán: A víz, folyó, tó, tenger, árok és a hal jelképrendszeri értelméről már szoltunk. A halastó két értelmével is kiemeli az erotikus mondanivalót. A királyné halastárára való invitálás, felszínes szimbólumismerettel is közérthető célzás: „felhívás a keringőre”.

Roheim Géza szerint az uráli regék összehasonlító elemzése alapján „a Föld gödre, árka, kútjai, forrás-, tó- és folyómedrei egyek a női princípium ölével”, „s e regebéli átjárókon való közlekedés nemzés, illetve születés értelmű.” (Jankovics Marcell, 1987)

A folyó, a tó, a kút, stb. tehát nem is annyira szexuális, mint inkább genitális jelkép: a női belső nemi szervek jelképe. (Emese ágyékából folyam indult álmában, amely messzi, új országokat özönlött el.) A város és a vár, amelyből a királyné jönnék, a nő belső nemi része, melybe a „kis utca” vezet. (Bernháth Béla, 1986)

És ha mindennek alapján a mesét egészében, teljes, felépített rendszerében próbáljuk felfogni, úgy tűnik, a mű egy sokkal szélesebb, mélyebb, társadalmi, történelmi mondanivalót is hordoz. Ha a tóból, a meztelen, titkos pogány jeggyel ellátott királyné partra lépését azok születéseként fogjuk fel, a történet mögött húzódó társadalmi keret kezd kitapinthatóvá válni. Egy nap, hold, csillag jegyű királyfi születését vagy olyan kérőt, aki e titkos jegyekre hittel a fejét tenné (és nem csellel, zsarolással jut e titok ismeretéhez), alighanem hiába várt az öreg király. Kiegyezett tehát.

A mese e még mélyebb értelmében alighanem a vallásváltásról szól. Megosztás hatalomátmentéssel...

⁸ Burány Béla: *Kézirat*

IDÉZETT FORRÁSMUNKÁK

- Bernáth Béla: Népköltészetünk úgynevezett szimbolikájáról. *Forrás*, 1984. okt. 69–78.
- Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Berze Nagy János: *Égigérő fa*. Magyar mitológiai tanulmányok. TIT, Pécs, 1958
- Burány Béla: *Szomjas a vakló*. 66 vajdasági magyar erotikus népmese. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984
- Burány Béla: *Piros a tromf*. 77 vajdasági magyar erotikus népmese. Antikva Kiadásszervező Iroda, Budapest, 1988
- Burány Béla: *A legkisebb királylány kívánsága*. 88 vajdasági magyar erotikus és obszcén népmese. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, nyomdában
- Burány Béla: Kézírtos anyag
- Dümmerth Dezső: *Álmos az áldozat*. Panoráma Könyvkiadó, Budapest, 1986
- Dümmerth Dezső: *A titokzatos jelbeszéd*. A magyar szent királyok nemzetsége. Panoráma Könyvkiadó, Budapest, 1990 (A magyarok ősvallásának nyomai)
- Hoppál Mihály: A meztelenség mint az erősz tagadása. In: Hoppál-Szepes: *A szerelem kertjében*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest, 1990
- Jankovics Marcell: Erősz és Erőé. Kasztrációs komplexus a tündérmesékben. In: Hoppál-Szepesi: *Erősz a folklórban*. Erotikus jelképek a népművészetben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Jung Károly: Folklóradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In: Hoppál-Szepes: *A szerelem kertjében*. Erotikus jelképek a művészetben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Kálmány Lajos: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Akadémiai értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, XII. 9. Budapest, 1889 In: Diószegi: *Az ősi magyar hitvilág*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1971
- Kálmány Lajos: Mythológiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A Hold nyelvhasználati formáinkban. Akadémiai értekezések a nyelv és széptudományok köréből, XIV. 5. Budapest, 1887. In: Diószegi: *Az ősi magyar hitvilág*. Gondolat Könyvkiadó, 1971
- László Gyula: *Régészeti tanulmányok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977 (Varázslat egy középkori falusi templomunkban. Jegyzetek a magyarszentpáli pillérfő néprajzához.)
- László Gyula: *Őseinkről*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990 (Az avarok és a kereszténység)
- Vikár Béla: *Somogy megye Népköltése*. Budapest, Athenaeum RT. 1905